

*Головчук Віталій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ОБВИНУВАЧЕНОГО НА РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто питання здійснення правосуддя судом присяжних у кримінальному провадженні під час воєнного стану.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 р. №2201-IX (підпункт 14 пункту 1) статтю 615 (Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану) Кримінального процесуального кодексу України викладено у новій редакції. Частина десята зазначеної статті передбачає, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних.

Після викладення статті 615 Кримінального процесуального кодексу України у новій редакції виникло питання конституційності частини десятої даної норми.

Перед Конституційним Судом України під час вирішення питання конституційності частини десятої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України стоїть питання не лише перевірки обмеження права обвинуваченого на суд присяжних з дотриманням статті 64 Конституції України, але й дотримання статті 8 Конституції України, яка передбачає верховенство права, складовою частиною якого є право на справедливий суд.

Ключові слова: *війна, воєнний стан, кримінальний процесуальний кодекс, кримінальні правопорушення, правосуддя, суд присяжних.*

Постановка проблеми. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану» обґрунтовує необхідність прийняття проекту Закону оптимізацією повноважень слідчого, прокурора, слідчого судді, керівника органу прокуратури під час здійснення досудового розслідування в умовах введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України. Водночас у жодний спосіб не обґрунтовується у пояснювальній записці необхідність обмеження права обвинуваченого на розгляд кримі-

нального провадження судом присяжних, особливо у тих регіонах (місцевостях), де не ведуться активні бойові дії.

Конституційним Судом України у 2025 р. відкрито конституційне провадження у справі 18/151 за конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини десятої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі за текстом КПК України).

Дана наукова розвідка присвячена аналізу конституційності обмеження права обвинуваченого на розгляд кримінального провадження судом присяжних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням здійснення правосуддя судом присяжних як у конституційному, так і в процесуальному аспектах займалися, зокрема, такі науковці: Н. М. Ахтирська, А. Б. Войнарович, І. Р. Волоско, С. О. Іваницький, О. В. Культенко, С. В. Оверчук, І. Є. Словська, А. А. Солодков, В. М. Тертишник, Л. Р. Шувальська.

У своїй роботі 2025 р. О. С. Малетова звернула увагу на статистичні дані розгляду кримінальних проваджень судом присяжних під час воєнного стану та констатувала тимчасове обмеження функціонування суду присяжних [1].

Водночас сьогодні відсутні наукові роботи щодо дослідження конституційності обмеження права обвинуваченого на розгляд кримінального провадження судом присяжних під час воєнного стану.

Постановка завдання. У роботі поставлено завдання дослідити конституційність внесення змін до КПК України щодо обмеження права обвинуваченого на розгляд кримінального провадження судом присяжних під час воєнного стану, для можливого врахування Конституційним Судом України у конституційному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Приписи частини першої статті 127 Конституції України передбачають, що правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних [2].

У частині четвертій статті 129 Конституції України вказано, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

Відповідно до частини другої статті 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур [3].

Положення частини третьої статті 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачають, що народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Частина перша статті 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює, що справи в судах розглядаються суддею одноособово, а у випадках, визначених процесуальним законом, – колегією суддів, а також за участю присяжних.

Отже, у частині першій статті 127, частині четвертій статті 129 Конституції України, частині другій статті 1, частині третій статті 5, частині першій статті 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що правосуддя може здійснюватися судом присяжних. Водночас у частині першій статті 127 Конституції України, частині другій статті 1, частині першій статті 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що випадки, у яких судочинство провадиться судом присяжних, визначаються законом.

До таких випадків здійснення правосуддя судом присяжних частина третя статті 31 КПК України відносить розгляд кримінального провадження у суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого про розгляд кримінального провадження судом присяжних [4].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 р. № 2201-IX (підпункт 14 пункту 1) статтю 615 (Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану) КПК України викладено у новій редакції. Частина десята зазначеної статті передбачає, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних [5].

Після викладення статті 615 КПК України у новій редакції виникло питання конституційності частини десятої даної норми. Так, 29 січня 2025 р. Немирівським районним судом Вінницької області у справі № 152/1706/24 (провадження № 1-кп/930/140/25) відмовлено у задоволенні клопотання обвинуваченого про розгляд кримінального провадження, внесеного 10 липня 2024 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12024020000000533, щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених частиною четвертою статті 187, пунктом 6 частини другої статті 115 Кримінального кодексу України, судом присяжних. В ухвалі суд посилається на частину десяту статті 615 КПК України, як на підставу відмови у здійсненні кримінального провадження судом присяжних у період воєнного стану. Ухвала суду апеляційному оскарженню не підлягає [6].

Об травня 2025 р. обвинувачений звернувся до Конституційного Суду України з конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини десятої статті 615 КПК України. Ухвалою колегії суддів Конституційного Суду України відкрито конституційне провадження у справі 18/151 [7].

За формальними ознаками вирішення питання конституційності частини десятої статті 615 КПК України зводиться до дослідження того, чи відбулося обме-

ження права обвинуваченого на розгляд кримінального провадження судом присяжних під час воєнного стану з дотриманням вимог статті 64 Конституції України. Для відповіді на це питання необхідно провести аналіз статей 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55–64 Конституції України.

Вимоги частини першої та другої статті 64 Конституції України встановлюють, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55 – 63 цієї Конституції.

Приписи статті 24 Конституції України передбачають рівність у конституційних правах, свободах та перед законом. У статті 25 Конституції України визначено конституційні засади громадянства. Відповідно до статті 27 Конституції України визначається право людини на життя. Положення статті 28 Конституції України передбачають право людини на повагу до її гідності. Згідно зі статтею 29 Конституції України визначається конституційне право на свободу та особисту недоторканість. У статті 40 Конституції України встановлено право на індивідуальні чи колективні звернення. Положення статті 47 Конституції України передбачають право людини на житло. У статтях 51 та 52 Конституції України визначено конституційні засади шлюбу, сім'ї, дитинства, материнства і батьківства. У статті 55 Конституції України передбачено конституційне право на захист своїх прав. Стаття 56 Конституції України передбачає право на відшкодування шкоди, завданої органами державної влади та місцевого самоврядування. Приписи статті 57 Конституції України визначають право знати свої права і обов'язки. У статті 58 Конституції України визначається дія законів та інших нормативно-правових актів у часі. Згідно зі статтею 59 Конституції України передбачається право на професійну правничу допомогу. Положення статті 60 Конституції України звільняють від обов'язку виконання явно злочинних розпоряджень чи наказів. Стаття 61 Конституції України встановлює відсутність підстав двічі притягувати до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення та визначає, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. У статті 62 Конституції України вказується на презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини. Приписи статті 63 Конституції України передбачають свободу від самовикриття, право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї та забезпечення права на захист.

Здавалося б, після проведеного аналізу статей 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55–64 Конституції України можна дійти висновку про конституційність частини десятої статті 615 КПК України, оскільки конституційні права та свободи,

зазначені у згаданих статтях, не були обмежені. Частина десята статті 615 КПК України викладена з суворим дотриманням букви закону.

Водночас про конституційність частини десятої статті 615 КПК України говорити зарано, оскільки необхідно з'ясувати, чи відповідає зазначена норма духу закону.

Вимоги частини першої статті 8 Конституції України встановлюють, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Відповідно до частини першої статті 8 КПК України, кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, згідно з яким людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Невід'ємним складником принципу верховенства права є право людини, громадянина на справедливий суд. Відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР [8], кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [9].

Подібні норми містяться у частинах першій та третій статті 7, частині першій статті 8 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», частині першій статті 21 КПК України.

Так, частини перша та третя статті 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачають, що кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України.

Приписи частини першої статті 8 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачають, що ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом.

Відповідно до частини першої статті 21 КПК України, кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану» обґрунтовується необхідність прийняття проекту Закону з оптимізацією повнова-

жень слідчого, прокурора, слідчого судді, керівника органу прокуратури під час здійснення досудового розслідування в умовах введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України [10]. Водночас у жодний спосіб не обґрунтовується необхідність обмеження права обвинуваченого на розгляд кримінального провадження судом присяжних, особливо у тих регіонах (місцевостях), де не ведуться активні бойові дії.

Відповідно до частини другої статті 8 Кримінального процесуального кодексу України, принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини неодноразово порушував питання верховенства права та його невід'ємної частини – права на справедливий суд.

Висновки. З аналізу статей 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55–64 Конституції України можна дійти висновку про конституційність частини десятої статті 615 КПК України, оскільки конституційні права та свободи, зазначені в згаданих статтях, не були обмежені.

Проте Конституційний Суд України під час вирішення питання конституційності частини десятої статті 615 КПК України має здійснити перевірку не лише обмеження права обвинуваченого на суд присяжних з дотриманням статті 64 Конституції України, але й дотримання статті 8 Конституції України, яка передбачає верховенство права, складником якого є право на справедливий суд.

Список використаних джерел

1. Малетова О. С., Татарінова К. В. Функціонування суду присяжних у кримінальному судочинстві України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. № 03, ч. 3. С. 115–120. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334685/323637>
2. Конституція України: Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>
6. Ухвала Немирівського районного суду Вінницької області: Ухвала від 29.01.2025 у справі № 152/1706/24 (провадження № 1-кп/930/140/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125016776>

7. Конституційне провадження щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини десятої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України: Конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України, та їх опрацювання станом на 31 жовтня 2025 року (конституційна скарга Мельника Олександра Михайловича 18/151 06.05.2025). URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-ta-yih-opracyuvannya-73>
8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр#Text>
9. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану»: Пояснювальна записка від 20.03.2022 вх. номер Апарату Верховної Ради України 37д9/1-2022/56125. URL: <https://itd.rada.gov.ua/962fc519-21cc-4433-84e0-f989a7a36ef2>

Vitalii Holovchuk. Analysis of the Constitutionality of Restricting the Right of the Accused to Have Their Criminal Case Heard by a Jury During Martial Law

The article deals with the issue of the administration of justice by a jury in criminal proceedings during martial law.

The Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine Regarding the Improvement of Criminal Proceedings under Martial Law» of 14 April 2022 No. 2201-IX (sub-paragraph 14 of paragraph 1) Article 615 (Special rules of criminal proceedings during martial law) of the Criminal Procedure Code of Ukraine is set force in a new wording. Part ten of mentioned article provides that criminal proceedings in the court of first instance in respect of crimes for the commission of which punishment of life imprisonment is envisaged shall be conducted by a panel of three judges, except criminal proceedings in a case until the effective date of martial law and the entry into force of this part the composition of the court was determined with the participation of jurors.

After the compiling a new wording of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the question arose about constitutionality of part ten of this norm.

The explanatory note to the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine Regarding the Improvement of Criminal Proceedings during Martial Law, State of Emergency» justifies the need to adopt the draft law by optimising the powers of investigator, prosecutor, investigating judge and chief prosecutor of a prosecutor's office during conducting pre-trial investigation during martial law or state of emergency in Ukraine or in its separate palaces, during anti-terrorist operation or measures to ensure national security and defence, repulsion and deterrence of armed aggression of the Russian Federation and/or other states against Ukraine. At the same time, there is no justification for restricting the right of accused to have their criminal proceedings heard by a jury, especially in regions (areas) without active hostilities.

When deciding on the constitutionality of part ten of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Constitutional Court of Ukraine faces the issue of not only verifying the restriction the right of accused to a jury in compliance with Article 64 of the Constitution of Ukraine, but also compliance with Article 8 of the Constitution of Ukraine, which provides for the rule of law, an integral part of which is the right to a fair trial.

Keywords: war, martial law, the Criminal Procedure Code, criminal offenses, justice, jury.